

Lidija Radulović

lradulov@f.bg.ac.rs

**O profesoru dr Dušanu Bandiću – prvom predsedniku
etnološkog društva srbije****Apstrakt:**

Pregled naučnog rada i stručne delatnosti profesora dr Dušana Bandića predstavljen je kroz angažovanost na funkcijama u strukovnim udruženjima i institucijama, popularizaciju etnologije i naučni rad. Akcenat je na predstavljanju izabranih naučnih radova i knjiga koje su ostvarile poseban uticaj i imale izuzetan značaj u srpskoj ali i u jugoslovenskoj etnologiji i antropologiji.

Ključne reči:

Dušan Bandić, narodna religija, narodno pravoslavlje, etnologija, antropologija

Objavljivanje prvog broja u novoj seriji *Etnoloških svezaka* dobar je povod da se u njemu nađe i rad koji nema pretenzije da analizira doprinos i delo našeg najznačajnijeg etnologa u oblasti istraživanja religije, a posebno narodne religije, već da nove generacije, koje nažalost nisu imale prilike da upoznaju profesora dr Dušana Bandića, saznaju nešto više o njegovom naučnom radu. Imala sam tu privilegiju i čast da budem njegov asistent i nažalost, sada, nakon pet godina od njegove iznenadne smrti čast je, ali istovremeno i velika odgovornost, pisati o njegovom naučnom radu.

Rodjen je 1939. godine u Novom Sadu u porodici intelektualaca, otac je bio matematičar i profesor na Farmaceutskom fakultetu a majka učiteljica. Malo je poznato da je njegova baka Danica Bandić bila naša poznata dečija spisateljica. Završio je Prvu beogradsku gimnaziju, a zatim 1964. godine diplomirao na Odeljenju za etnologiju na Filozofskom fakultetu. Dušan Bandić je bio prvi magistar etnologije u Srbiji (1968) budući da su u to vreme na fakultetu po prvi put organizovane postdiplomske studije. Magistrirao je na temu *Predmeti sa apotropejskim svojstvima kod Srba*. Zaposlio se u Etnografskom institutu gde je radio na etnološkim istraživanjima okoline Beograda, a kao rezultat tih istraživanja odbranio je pripravički rad (1970), koji je zatim u prerađenoj verziji objavljen pod nazivom *Neke novije promene u životu i kulturi stanovništva Beograda* (1979)¹. Ova knjiga ujedno predstavlja i jednu od prvih opsežnijih studija koje se sveobuhvatno bave narodnom kulturom, transformacijama privrede, naselja i stanovanja kao i promenama u

¹ D. Bandić, *Neke novije promene u životu i kulturi stanovništva okoline Beograda*, Etnografski institut SANU, Beograd 1979.

strukтури stanovništva koje su izazvane migracijama iz sela u grad. Na Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju, prešao je 1972. gde je radio kao asistent do 1978. godine kada je, nakon odbranjene doktorske disertacije pod nazivom *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, izabran u zvanje docenta. Tih godina, formirao je i koncipirao nove predmete na Odeljenju za etnologiju pod nazivom Etnologija Jugoslavije - duhovna kultura a nešto kasnije i Opšta etnologija - duhovna kultura. Prateći savremene naučne tendencije ovi predmeti su devedesetih godina reformisani, tako da je od tada predavao Antropologiju religije i Narodnu religiju Srba, a od 2003. godine i izborni predmet Nacionalna etnologija: narodno pravoslavlje. U više navrata biran je za Šefa katedre za etnologiju Jugoslavije a zatim i za Šefa katedre za opštu etnologiju. Od 1997. godine bio je, u više mandata, Upravnik Odeljenja za etnologiju i antropologiju sve do smrti 2004. godine. U svom profesorskom stažu bio je profesor sa najviše mentorstava na diplomskim radovima, magistarskim i doktorskim tezama te je izlišno konstatovati da je biran, ne samo po svojim stručnim kvalitetima, već i kao jedan od najomiljenijih profesora.

Dušan Bandić je obavljao dužnost direktora Etnografskog instituta (od 1983. do 1989.) i za to vreme pokrenuo je i rukovodio nizom značajnih projekata. U okviru projekta „Etnološko istraživanje urbanih sredina na tlu Srbije“ istraživanja su vršena u Boru, Užicu, Kruševcu i Šapcu. Od 1986. godine Dušan Bandić uvodi praksu angažovanja većeg broja mladih nezaposlenih etnologa, studentkinja i studenata. Moja generacija imala je tu sreću da učestvuje u ovim istraživanjima, a za mlade istraživače ovo „kaljenje“ na terenu bilo je nezaboravno iskustvo. Neka pitanja iz okvira urbane etnologije obuhvaćena su i programom saradnje ove ustanove sa Etnografskim institutom Slovačke akademije nauka u Bratislavi. U okviru te saradnje 1989. godine održan je naučni kolokvijum u Slovačkoj (Piestanoch), na kojem je Bandić učestvovao sa radom pod nazivom *Ka istraživanju vrednosnih orijentacija pri izboru u načnoj ustanovi kao specifičnoj socijalnoj grupi*.² Na njegov naučni rad i doprinos saradnji ove dve institucije osvrnuo se Peter Slavkovski u časopisu *Slovenský národopis*.³

Dušan Bandić je jedan od inicijatora osnivanja strukovnog udruženja *Etnološkog društva SR Srbije* (1975) i njegov prvi predsednik. Pokrenuo je (1978) stručni časopis *Etnološke sveske* kojem je „kumovao“ profesor

² D. Bandić, K výskumu hodnotových orientácii vedeckej ustanovize ako špecifickej spoločenskej skupiny, *Slovensky narodopis* 38/1-2, Bratislava 1990, 111-116.

³ Zahvaljujem se Zorici Divac na informacijama u vezi naučnog skupa u Bratislavi. Ukazala mi je i na *In memoriam* koji je u Slovenskom narodopisu objavio Peter Slavkovský, Za Dušanom Bandićom, *Slovenský národopis*, Ústav etnológie SAV 53/2, Bratislava 2005, 205.

Petar Vlahović. Predsedničke dužnosti obavljao je u više mandata a za to vreme organizovao savetovanja i simpozijume. Na osnovu radova učesnika objavljivanih u časopisu, koji je Bandić uređivao od četvrtog do osmog broja (1982-1988), vidimo da se etnologija u to vreme bavila veoma aktuelnim temama kao što su urbana etnologija, novi običaji, žena i kultura, etnologija i masovne komunikacije i drugo. Osim u ovom strukovnom udruženju Bandić je bio i potpredsednik *Etnološkog društva Jugoslavije*.

Za etnološku naučnu zajednicu, i za samu etnologiju, veoma je značajan njegov rad na popularizaciji nauke. O tome svedoči veliki broj intervjuua u dnevnim novinama, časopisima, radio i televizijskim emisijama. Osim intervjuua⁴ koji se direktno odnose na rezultate naučnih istraživanja i objavljivanje njegovih knjiga, Dušan Bandić je u više navrata pozvan da dâ stručnu ocenu nekih aktuelnih društvenih tema. Nastojanja Srpske pravoslavne crkve da uvede veronauku u osnovne i srednje škole započela su još 1997. godine. Tim povodom profesor Bandić je bio jedan od prvih stručnjaka koji se u listu *Borba* argumentovano protivio ovom predlogu, smatrajući da škola ne bi trebalo da bude mesto na kojem bi se nametao jedan ili jedini pogled na svet, zalagao se za eventualno uvođenje, dobro i pametno koncipirane nauke o religiji.⁵ Autorka ovog novinskog članka pored stava profesora Bandića prenela je i stavove protojereja Ljubivoja Stojanovića. Na osnovu naslova *Veronauka u crkvi a ne u školi* jasno je čije su argumentacije prevagnule. Osim zaista značajne popularizacije putem različitih medija smatram da je, ipak, najveći doprinos u promociji etnologije objavljivanje knjige *Narodna religija Srba u 100 pojmova* (1991)⁶, pisane tako da etnološke teme i pojmove približi široj čitalačkoj publici. Za ovu knjigu, Dušanu Bandiću je dodeljena *Nolitova nagrada* a posthumno, po drugi put, objavljena je 2004. godine. *Narodna religija Srba u 100 pojmova*, kao uostalom i druge Bandićeve knjige, izazvala je veliku pažnju stručne i kulturne javnosti, kao nagrađena knjiga, ali pre svega kao knjiga koja je istupila iz dotadašnjeg klišeiziranog pisanja leksikografskih rečnika religije i mitologije. Autor je bogatu etnografsku građu kritički birao, a suštinu i tipične karakteristike izabranih fenomena prezentovao na veoma razumljiv i zanimljiv način, tematski ih klasifikujući na religijsko mišljenje i religijsko ponašanje, a zatim, na uže odrednice ili ključne pojmove. Knjiga je, pre svega, namenjena širem krugu čitalaca ali svakako je veoma korisna i za naučnike različitog profila jer, kako je ocenio Ivan Kovačević, mogu da se oslone na ovaj leksikon i

⁴ Izdvojila bih samo neke od intervjuua: „Sveti sava kao srpski Prometej“, *Politika* 19. januar 1991.; „Nisam prorok“, *Intervju* 13 decembar 1991.; „Intervju: Dušan Bandić“, *Košava* april 1994.

⁵ „Veronauka u crkvi a ne u školi“, *Borba* 26. novembar 1997.

⁶ D. Bandić, *Narodna religija Srba u 100 pojmova*, Nolit, Beograd 1991/2004.

izbegnu mukotpan put sažimanja velikog broja etnografskih opisa kako bi izgradili analitički operativnu idealtipsku deskripciju. Posebna vrednost ove, ali i drugih Bandićevih knjiga, je u nadarenosti da nauku prezentuje i na popularan način, jednostavnim i razumljivim jezikom a da to ne bude na štetu naučne relevantnosti i ozbiljnosti.

Pored prestižne *Nolitove nagrade*, Dušan Bandić je i dobitnik nagrade *Tihomir Đorđević* koju mu je dodelilo *Etnološko društvo Srbije* za knjigu godine. Povodom ovih nagrada, a posebno *Nolitove nagrade* u jednom intervjuu na pitanje novinara šta one za njega znače, odgovorio je: „Valjda priznanje za sve one muke, strahove, nedoumice koje prate pisanje knjige“. Međutim na pitanje: „Zar nagrada nije izvestan podstrek za dalji rad?“ usledio je odgovor: „To često govore dobitnici nagrade. Mislim da to nije tačno i da je reč samo o kurtoaznim izjavama. Da bi neko dobio nagradu, mora prethodno nešto da napiše. Da bi nešto napisao mora imati neke motive. Prema tome, motivi za rad prethode nagradi. Onaj kome je neka nagrada potrebna kao podstrek za rad, obično tu nagradu nikad i ne dobije.“⁷

Naučno-istraživački rad profesora Bandića podelila sam na dva perioda, prvi u kojem se prevashodno bavio proučavanjem religije, posebno narodne religije, drugi koji se idejno nadovezuje na proučavanje narodne religije ali se fokusira na istraživanje narodnog pravoslavlja. Knjiga koja je na izvestan način opredelila i usmerila naučni rad Dušana Bandića je svakako *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, napisana na osnovu prerađene doktorske disertacije i objavljena u prestižnoj ediciji XX vek.⁸ Kritičkim odnosom prema dotadašnjem deskriptivnom tretmanu ovog fenomena Bandić se poduhvatio nimalo lakog zadatka da definiše, rekonstruiše, sistematise, analizira i tumači tabue na osnovu veoma raznovrsnih i bogatih verovanja i običaja u tradicionalnoj kulturi. Preispitujući religijsku i društvenu ulogu tabua na osnovu dobre teorijske fundiranosti i metodičke povezanosti ova dva aspekta, autor je pružio sasvim nova tumačenja pojedinih običaja vezanih za badnjak, gostoprimstvo, rađanje, Kuvadu, instituciju međa i drugo. Knjiga je izazvala pažnju stručne javnosti a imala je i veliki publicitet o čemu svedoče prikazi, osvrti i polemike.⁹ Pored ove knjige, izdvojila bih dva rada nastala u prvom periodu, jedan koji se odnosi na teorijski koncept

⁷ Intervju u magazinu *Košava* br. 16, april 1994.

⁸ D. Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, Biblioteka XX vek, BIGZ, Beograd 1980.

⁹ Videti, na primer: M. Prošić – Dvornić, Tradicija i dijalektika, *Kultura* br.50, Beograd 1980, 192-199; B. Ravlić, Dušan Bandić: Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba, *Naše teme* br.2, Zagreb 1981.; B. Jovanović, Dušan Bandić: Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba, *Polja, časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja* br. 275, godina XXVIII, Novi Sad 1982.

religije uopšte, i drugi koji se odnosi na definisanje pojma narodna religija i formulisanje teorijskog okvira za tumačenje nekih konkretnih fenomena. U radu *Komunikacijski koncept religije*, Dušan Bandić, prateći savremene antropološke teorije, kao što i sam naslov nagoveštava, formuliše koncept koji bi bio dobro polazište za semiološko tumačenje religijskih fenomena. Koncept narodne religije, kao dinamičke kategorije, koju bi trebalo sagledati u „realnim društveno-istorijskim i kulturnim okvirima“, kao relevantan okvir za iznalaženje značenja i funkcija narodne religije, na izvestan način razvijan je u svim radovima u toku prvog perioda ali je eksplicitno definisan u radu *O pojmu „narodna religija Srba“* (1991).¹⁰

U radu *Koncepti Dušana Bandića: narodna religija i narodno pravoslavlje u kontekstu istraživanja religije u domaćoj etnologiji XX veka*¹¹, istakla sam da su kompleksan pristup proučavanju različitih fenomena narodne religije i originalna tumačenja svojevrsan doprinos Dušana Bandića „oživljavanju“ etnologije u teorijskom i metodološkom smislu, a kao rezultat postignuta je veća respektabilnost od strane drugih disciplina.¹² Izdvojila bih samo neka od tumačenja, na primer, šamanizam je posmatrao kao kulturni odgovor ili društveno prihvatljiv kanal kojim se regulišu neprihvatljive forme društvenog ponašanja neurotičnih lica. Na primeru tabua vezanih za radjanje Dušan Bandić je pokazao da tabu predstavlja specifičan oblik simboličkog ponašanja, kojim jedna kultura stvara organizovanu sliku sveta, odnosno, organizovanu sliku vremena i prostora. Međutim, smatram da je u ovom radu posebno značajna nova interpretacija teorije obreda prelaza, tačnije, reinterpretacija van Genepovih faza obreda prelaza.¹³ Naime, pokazao je da se u slučaju novorodjenčeta može govoriti o jednoj posebnoj strukturi obreda prelaza koja ide od faze preventivne agregacije, preko marginalne faze do faze parcijalne agregacije.¹⁴

¹⁰ D. Bandić, O pojmu „narodna religija“, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 63. (Prethodno objavljen u: *Glasnik Etnografskog muzeja* 54-55, Beograd 1991, 179-184).

¹¹ L. Radulović, *Koncepti Dušana Bandića: narodna religija i narodno pravoslavlje u kontekstu istraživanja religije u domaćoj etnologiji XX veka*, *Antropologija savremenosti*, zbornik radova, ur. Saša Nedeljković, Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, Beograd 2007, 114.

¹² Dušan Bandić je na plenarnom sastanku *Etnološkog društva SR Srbije* posvećenom temi tragovi šamanizma (1978), na kojem su učestvovali arheolozi, psiholog i etnolozi, pokazao da se primenom novog pristupa i kombinovanjem formalne, funkcionalne i genetske analize može na poseban način rasvetliti ovaj fenomen.

¹³ L. Radulović, *Koncepti...*, 115.

¹⁴ D. Bandić, Tabu kao element organizacije kulturnog vremena i prostora, *Gradina* 6-7, Niš 1981, 46-59.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 117-139.

Teorijski doprinos odredjenju pojma *etnos* je od posebnog značaja, mada na izvestan način predstavlja iskorak iz uobičajenog istraživačkog polja – religije. U istoimenom radu *Etnos*, objavljenom 1982. godine, razmatranjem biološkog, egzistencijalnog i kulturnog obrasca etničkog zajedništva, Dušan Bandić je pokazao da se ovi obrasci javljaju u vidu etničkih stereotipa bez obzira da li imaju realnu osnovu. Etnos je zajednica koja teži da se udruži kroz sva tri osnova kao zajednica »totalnog« tipa što ne odgovara uvek realnim mogućnostima. U takvim slučajevima stvarno zajedništvo se može nadomestiti simboličkim. U tom smislu je etničko zajedništvo simboličko oživotvorenje modela »totalnog« zajedništva a etnos idealni društveni medijum za samoodredjenje i samoidentifikaciju pojedinca.¹⁵

Svakako da veliki broj radova¹⁶ zaslužuje da bude pomenut jer svaki nudi originalna tumačenja na osnovu nekog od tada aktuelnih pristupa (funkcionalni, strukturalni ili komunikacijski pristup), izdvojila bih pored već pomenutih *Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda*¹⁷, *Koncept posmrtnog umiranja u religiji Srba*¹⁸, *Ogledalo – kapija zvezda*¹⁹. Ovi radovi nastali su iz potrebe da se prevaziđe nedostatak ranijih istraživanja etnologa koji nisu imali jasnu koncepciju, niti određenu teorijsku perspektivu iz koje bi posmatrali narodnu religiju, s toga ne čudi što je i pored tada razvijenih teorijskih promišljanja u svetu, krajnji domet njihovih radova bio čisto deskriptivan. Istovremeno, Dušan Bandić je jedan od retkih etnologa koji su se bavili narodnom religijom u toku poslednjih tridesetak godina, a da nije poistovećivao narodnu religiju sa paganstvom, pokušavao da rekonstruiše „staru srpsku religiju“, „srpski panteon“ ili otkrije „nacionalnog boga“ već, naprotiv, konstatovao da je narodna religija izgubila svoj „izvorni“ paganski lik, te da su u istorijskom i kulturnom procesu hristijanizacije kvalitativne promene dovele do radjanja jedne, u suštini, nove religije koju možemo nazvati „narodnom“. Dakle, klonio se spekulacija o nacionalnom bogu i paganskim supstratima,

¹⁵ D. Bandić, *Etnos*, *Etnološke sveske* 4, Beograd 1982, 40-57.; štampano i u: *Kultura* 62-63, Beograd 1983, 33-47.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 33-55.

¹⁶ Većina radova pisanih do 1997. objavljena je u drugom izdanju knjige *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997.

¹⁷ D. Bandić, *Vampir u religijskim shvatanjima jugoslovenskih naroda*, *Kultura* 50, Beograd 1980, 81-103.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 85-117.

¹⁸ D. Bandić, *Koncept posmrtnog umiranja u religiji Srba*, *Etnološki pregled* 19, Beograd 1983, 39-47.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 67-85.

¹⁹ D. Bandić, *Ogledalo – kapija zvezda*, *Glasnik Etnografskog instituta SANU* br. 33, Beograd 1984, 9-20.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 173-193.

koje su u poslednjoj deceniji XX veka, na izvestan način, bile u službi izgradnje srpskog nacionalnog identiteta, već je nastojao da protumači značenja narodne religije u svakodnevnom životu. Međutim, to ne znači da je zanemarivao važnost religije u konstrukciji nacionalnog identiteta. U radu *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, po kojem je njegova druga knjiga²⁰ dobila naziv, bavio se metaforičkim značenjem izbora između carstva zemaljskog i carstva nebeskog, između materijalnog i duhovnog. Analizom narodne pesme pokazao je da je sudbina Lazara zapravo poetska slika kojom je narod želeo da prikaže svoju istorijsku sudbinu. „Srbi su ti koji su želeli i morali da se opredele za carstvo nebesko, da plate i najtežu cenu za duhovnu slobodu i očuvanje nacionalne svesti i nacionalnog identiteta“, izjavio je profesor Bandić u jednom intervjuu povodom objavljivanja knjige.

Drugu etapu u istraživanju religije predstavlja rad na proučavanju narodnog pravoslavlja, započet 1991. godine u okviru projekta *Narodno pravoslavlje danas*, u tridesetak sela širom Srbije na uzorku više od dve stotine tipičnih stanovnika srbijanskih sela. U radu „programskog karaktera“ *O narodnom pravoslavlju danas*²¹ formulisao je koncept „narodnog pravoslavlja“, a zatim je usledilo dugogodišnje istraživanje i publikovanje radova. Dušan Bandić je govorio o pravoslavlju u interpretaciji narodnih masa, ili o narodnom pravoslavlju koje »živi« drugačijim životom od onog koji proklamuje pravoslavna religija²². Osnovna ideja koncepta je da „narodno pravoslavlje“ nastaje u složenom komunikacijskom činu recepcije i interpretacije pravoslavlja od strane najširih slojeva stanovništva. Recepciju crkvenih poruka koje, inače važe kao nepromenljiva kategorija, Dušan Bandić tretira kao svojevrsnu veru, uslovljenu društvenim i kulturnim promenama, koja se često oslanja na ideologiju različitu od hrišćanske. Pravoslavna vera se, naime, „iz stoleća u stoleće, iz generacije u generaciju obnavlja u svesti narodnih masa ali se, istovremeno, radja i jedna nova, koja nosi pečat svog vremena“.²³

Dusan Bandić je formulisanjem koncepta narodnog pravoslavlja ukazao na teorijski i metodološki pristup kao jedan od mogućih aspekata budući da je religija veoma složen i dinamičan fenomen. Međutim, ovaj model omogućava da se realnije sagleda značaj religije u savremenom društvu, da se otkriju značenja koja prevazilaze granice koje postavlja

²⁰ D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1990. (drugo, dopunjeno izdanje 1997., treće izdanje 2008.)

²¹ D. Bandić, *O narodnom pravoslavlju danas – Istraživanja u valjevskom i kruševačkom kraju*, *Etnoantropološki problemi* 9, Beograd 1992, 63-69.

²² Isto; D. Bandić, *Verski identitet savremenih Srba, Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba*, ur. Dragana Radojčić, Etnografski institut SANU, posebna izdanja 49, Beograd 2003, 13-23.

²³ Isto.

formalna religija. On je pokazao da crkveno normativni modeli mogu biti prihvaćeni i interpretirani na veoma različite načine u kontekstu društvenih, kulturnih i političkih promena. Bandić je započeo svoja istraživanja upravo u vreme revitalizacije pravoslavlja koju je između ostalog omogućavala i podržavala i sama država. Pravoslavni diskurs je ušao na velika vrata što se jasno vidi kroz medijsku prisutnost, popularnu teološku literaturu ali i kroz svakodnevne medijske poruke koje šalje politička elita. Pravoslavna crkva nesumnjivo ulazi u novu fazu hristijanizacije i iznalazi nove puteve komunikacije. Bandić je započeo svoja istraživanja sa ciljem da istraži kako sam narod prihvata poruke koje šalje crkva, koje mesto imaju te poruke u životu ljudi. Empirijskim istraživanjima obuhvatio je različite aspekte narodnog pravoslavlja: religijski, etički, politički, nacionalni. Nažalost nije uspeo da istraži i veliki broj tema koje je imao u planu i upravo iz tog razloga nije završio svoj planirani projekat odnosno knjigu »Narodno pravoslavlje«. Na osnovu nekoliko objavljenih radova o srpskom seoskom Bogu²⁴, svecima²⁵, djavolu²⁶, tajnom životu kosovskog mita²⁷, verskom identitetu pravoslavnih Srba²⁸, uopštena karakteristika narodnih interpretacija pravoslavlja je: pojednostavljena verzija crkvenog pravoslavlja u kojoj malo mesta ima za crkveno učenje. Medjutim, nije reč samo o osiromašenom verskom učenju, već transformisanom učenju koje je dobilo i nove sadržaje koji svece više »prirodno« vide u ovostranom nego u onostranom, što je Bandić uslovno nazvao profanizacijom u svesti seljaka. Profanizacija je, na primer, jasno vidljiva u likovima seoskih svetaca koji su između ostalog u interpretaciji dobili jedan novi „oreol“ obrazovane, „akademske“ elite, kako je jedna ispitanica navela: «Svetac je nekada bio kao danas doktor nauka». Osim profanizacije u kontekstu društvenih, kulturnih i političkih promena primetna je i nacionalizacija svetaca koji se sada prikazuju kao pripadnici sopstvenog naroda. Interpretaciju i stvaranje »novih« likova svetaca Bandić vidi kao simbolička sredstva koja

²⁴ D. Bandić, Srpski seoski bog, *Etnoantropološki problemi* 10, Beograd 1995, 7-13.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 257-267.

²⁵ D. Bandić, Srpski seoski sveci, *Zbornik Filozofskog fakulteta XIX*, serija A: Istorijske nauke, Beograd 1997, 187-195.; objavljeno i u: *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, Biblioteka XX vek, Beograd 1997, 267-279.

²⁶ D. Bandić, O đavolu u narodnom pravoslavlju, *Rad Muzeja Vojvodine* 40, Novi Sad 1998, 149-155.

²⁷ D. Bandić, Tajni život kosovskog mita, *Zbornik Etnografskog muzeja* (jubilarni), Beograd 2001, 461-466.

²⁸ D. Bandić, Verski identitet savremenih Srba, *Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba*, posebna izdanja, knj. 49, Etnografski institut SANU, Beograd 2003, 13-23.

predstavljaju okvir za artikulaciju stavova i vrednosti u savremenoj kulturi.²⁹

Kada su u pitanju predstave o Bogu najjasnije se ispoljavaju u načinu na koji seosko stanovništvo veruje u Boga i u načinu na koji ga zamišlja. Vera se samo manjim delom zasniva na autoritetu Svetog Pisma i Crkve. U narodom pravoslavlju vernik ne veruje bezuslovno u postojanje boga već u svakodnevnom životu, u ličnom i kolektivnom iskustvu, traga za dokazima božije egzistencije. Boga obično zamišljaju kao nevidljivog i svemoćnog, od njega očekuju pomoć i zaštitu ali pri tom ne osećaju obavezu da mu iskažu posebno poštovanje. Prisutno verovanje da je Bog posebno naklonjen Srbima ukazuje na predstavu o nacionalnom Bogu koji gubi univerzalni, hrišćanski karakter³⁰.

Naučni radovi i knjige Dušana Bandića svedoče o jednoj naučnojkoj širini, originalnosti, retkoj sposobnosti da na razumljiv i jednostavan način tumači veoma složene fenomene narodne religije, narodnog pravoslavlja i uopšte, tradicijske i savremene srbijanske kulture. Koncepti narodne religije i narodnog pravoslavlja pružaju različite mogućnosti istraživanja religije, deluju inspirativno i ostavljaju dovoljno prostora budućim generacijama etnologa da uoče i problematizuju brojne teme.

²⁹ L. Radulović, *Koncepti...*, 119.

³⁰ D. Bandić, *Srpski seoski Bog*, *Etnoantropološki problemi* 10, Beograd 1995, 12.